

Думки у ретрiтнiй хатинцi

Камо но Тьомей

Думки у ретрїтній
хатинці

Переклад з англійської
Артем Онучїн

Камо но Тьомей

Думки у ретрїтній хатинці

Переклад з англійської: Артем Онучїн
з дозволу автора англomовного видання

Англomовне видання:

Kamo no Chōmei. Hōjōki:

A Buddhist Reflection on Solitude, Imperfection and Transcendence.

Translated and annotated by Matthew Stavros.

Tokyo: Tuttle Publishing, 2024

Редагування: Анна Ігнатова

Фотографії та каліграфія: Артем Онучїн

Знято в ретрїтному центрі *Garchen Buddhist Institute*

Контакт: onuchinart@gmail.com

Видання поширюється на умовах ліцензії

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International

(CC BY-NC 4.0)

ISBN 979-8-90514-356-4

Передмова

У буддизмі правильна мотивація – фундамент практики, її найважливіша частина.

Зокрема, розвивають зречення – мотивацію відвернутися від турбот самсари до спокою нірвани. Щоб розвинути в собі зречення, практики буддизму медитують на непостійність, страждання самсари, цінність присвячення себе практиці, і закон причинно-наслідкових зв'язків. Саме ці теми розкриває класичний текст, переклад якого я для вас представляю.

Ходзьокі – Думки у ретритній хатинці – це поема, яку написав Камо но Тьомей у тринадцятому столітті в Японії. Проте вона відчувається дуже актуальною і сучасною, особливо для українців. Відчуття кінця світу, яке так багато людей проживають зараз, – воно було саме таким і за життя автора.

Дійсно, світ при всій своїй непостійності ніскільки не змінюється.

Тим важливіше послання цієї поеми – заклик до спокою, до зосередження на практиці, до слідування Шляхом.

Я щиро бажаю, щоб в Україні розквітала справжня практика Дгарми і були всі умови для неї. Я присвячую свій переклад саме цьому.

Подяка

Дякую Метью Ставросу за чудовий англійський переклад, з якого я працював. Я зустрів його книжку в книгарні, відкрив на випадковій сторінці – і відтоді ось уже шість місяців щоденно до неї повертаюсь. Робота над цим текстом стала для мене справжньою практикою.

Дякую Ані Ігнатовій за вчитку, відгуки і за те, що ти є в моєму житті.

Дякую усім моїм Вчителям Дгарми.
Завдяки їхній доброті моє зречення поглиблюється.

Дякую ЗСУ за те, що Україна досі існує.

Зречення

Спочатку зречення було для мене страхом і тугою.
Я шукав собі точки опори
і дивився, як вони всі розсипалися й танули на очах.

Потім я бачив зречення як процес дорослішання.
Я грався в іграшки самсари,
і з часом їхній чар і мій інтерес до них стиралися.

Тепер я бачу зречення як бажання спокою.
Я ясно бачу, що щастя неможливо знайти ніде,
крім як усередині.
Все, що я хочу, – це відвернутися від ілюзорного світу.

Артем Онучін
написано під час роботи
над перекладом «Думки у ретрїтній хатинці»

2026

Камо но Тьомей

Думки у ретрїтній
хатинці

«Ретрітна хатинка»

На фотографії зображена ретрітна хатинка в буддійському центрі *Garchen Buddhist Institute* серед пагорбів Арізони. У таких хатинках сучасні йогіни роблять трирічні ретріти, у яких вони усамітнюються і присвячують себе практиці. Розмір такої хатинки – три на три метри, саме як ходзьо, ретрітна хатинка самого Камо но Тьомея.

Ця поема – це думки, які автор записав у своїй хатинці. Цілком імовірно, що сучасні йогіни можуть мати схожі думки.

Пролог

Потік ріки ніколи не зникає,
вода ніколи не буває однаковою.

Бульбашки пливуть на поверхні течії,
лопаються, виникають знов
і ніколи не тривають.

Вони – як люди і їхні оселі.

У нашій коштовній столиці
прекрасні будівлі стоять у ряд,
їхні гребні змагаються за першість.

Доми еліти – ніби були тут вічно,
але розпитай – і переконаєшся:
дуже рідко трапляються будинки
з довгою історією.

Одного року дім руйнується,
наступного – відбудовується,
зрештою великі дома
змінюються на дома поменші,
саме як люди,
що живуть у них.

Це місто і громада в ньому здаються незмінними.
Проте з поміж двадцяти чи тридцяти людей,
яких я знав колись тут,
досі залишились один чи двоє.

Ввечері люди помирають
і вже вранці народжуються інші,
саме як бульбашки в річці.

Без імені:
одні конають, інші народжуються.
Звідки і куди вони ідуть?

І всі ці тимчасові, невідомі оселі –
для кого і навіщо
прагнути їх зробити
приятними для сприйняття?

Господар та його оселя –
це як росинка на квітці повію.
Хто з них загине швидше?

Часом роса випаровується,
а квітка залишається.
Та без сумніву квітка зв'яне
під ранковим сонцем.

Дуже рідко крапля
тримається на зів'ялій пелюстці.
У будь-якому разі
до вечора росинка щезне.

Пожежа в епоху Анґен

За сорок весен і осеней
відтоді, як я зрозумів суть буття,
я побачив чимало жахливих речей.

Давно, однієї ночі,
зірвався лютий вітер.

Це було в двадцять восьмий день,
у четвертий місяць,
на третій рік епохи Анґен.¹

Вогонь почався на південному сході столиці,
ввечері, близько восьмої години.
Потім він рушив на північний захід.

Зрештою дістався
Врат Судзаку Імперського Палацу,
Великої Зали Держави,
Імперського Університету,
Міністерства Внутрішніх Справ.

В одну ніч усе це перетворилось на попіл.

Кажуть,
пожежа почалася в домі для інвалідів
на перехресті вулиць Хігучі й Томінокодзі.

Вітер вів лихо туди і сюди,
живлячи полум'я, що розійшлось врзнобіч.

На відстані будівлі вкрилися димом.
Зблизька земля стала морем горіння.
Небо, повне жару,
сяяло темно-червоним,
відображало пожежу внизу.

Язики полум'я,
погнані вітрами шаленими,
стрибали по всьому місту, наче літали.

Ті, кого вони схопили –
що вони могли відчувати?

Хтось падав додолу, здоланий димом.
Інші зникли миттєво, з'їдені полум'ям.

Більшість не змогли врятувати навіть себе –
що вже казати про їхнє майно.

Стільки втрачено:
усі скарби світу стали попелом.

Доми шістнадцяти панів і безліч інших згоріли.

Це – третя частина столиці.

Декілька тисяч чоловіків і жінок
загинули.

Безліч коней та інших тварин
померли.

Будь-що ми робимо в нашому житті
не має жодного сенсу.
Проте тратити скарб і багатство на те,
щоб збудувати будинки
в цій небезпечній столиці –
це особлива дурниця.

Смерч в епоху Джішо

В четвертий рік епохи Джішо,
десь в двадцять четвертий день
четвертого місяця,
з'явився великий смерч
на перехресті вулиць Накамікадо та Кьоґоку.

Він пройшов крізь місто
до району Рокудзо.

Нещадно зруйнував три чи чотири квартали,
не залишивши цілим жодного дому –
ані малого, ані великого.

Одні будівлі були знищені дощент,
від інших залишився лише каркас.

Шквал зривав верхи воріт
та розкидав сміття на декілька кварталів.

Він зносив огорожі між садибами,
поєднуючи ділянки в одну.
Безліч господарського добра злетіло в небо.

Дахи хат із дерева і очерету
танцювали шалено,
мов сухе листя взимку.

Пил, наче дим, закрив весь краєвид.
Вітер гудів так гучно,
що голоси губились у реві.

Я про це згадую як про вітер із пекла.

Не тільки будинки були знищені –
багато людей втратило життя,
намагаючись урятувати дім.

Я почув дедалі більше плачу від розпачу,
коли смерч пішов на південний захід.

Інколи смерчі тут трапляються,
але такого ще не було –
настільки лютого.
Він був незвичним.

Я не можу перестати думати,
що це було
лихе знамення.

Перенесення столиці

Шостого місяця саме того року
раптом столицю перенесли.
Цілком неочікувано!

Кажуть,
столицю заснували за імператора Саґа
десь чотириста років тому.

Перенести столицю – серйозна справа,
це не варто робити з примхи!

Все сталося надто раптово,
усі були стривожені.

Зрештою, коли його величність
переїхав до нової столиці –
у Намба, у провінції Сетцу, –
всі міністри та еліта мали слідувати.

Хіба хтось, хто служив при дворі,
міг залишитися?

Усі, хто цінував свій статус,
усі, хто залежав від опіки господаря,
першими поїхали на нове місце.

Усі, хто упустив свій шанс,
хто не зміг отримати посади,
хто збився зі шляху,
залишились у журбі.

Доми тих,
хто поїхав змагатися за впливовість,
щоденно занепадали.

Деякі з цих домів розібрали,
їхні матеріали відправили
вниз по річці Йодо.
Там, де вони стояли,
враз розляглися порожні поля.

Люди і їхні цінності змінилися.
Вони почали їздити верхи на конях
замість елегантних волових возів.

Усі шукали землі
на південно-західному узбережжі –
ніхто не хотів маєтку
в північно-східних провінціях.

Якось тоді я мав нагоду поїхати
до нової столиці в Сетцу.

Я побачив, наскільки там було жахливо тісно –
не було й місця
нормально спланувати квартальну забудову.
На півночі – високі горби,
на півдні – глибоке море.

Рев хвиль ніколи не припинявся.
Пориви морського вітру
були особливо жорсткі.

Імператорський палац, схований в горах,
нагадував старовинний стиль Маро
з усім шармом провінційної простоти.²

Тим часом день за днем будинки розбирали.

Їхні матеріали перегастили річку.

Я дивувався:

де саме ці доми збудують знову

і чи буде для цього місце.

Стільки порожніх ділянок –

і так мало нових споруд!

Стара столиця вже занепадала.

Нову столицю ще треба було збудувати.

Мов хмари в небі,

все пливло навмання.

Ті, хто раніше жив на місці нової столиці,

були в розпачі від втрати земель.

Ті, хто переїхав, були роздратовані

необхідністю будувати житло знов.

Ті, кому по чину належало їздити
у розкішних возах уздовж проспектів,
почали їздити верхи.

Ті, хто раніше носив
витончені придворні шати,
тепер були в простому одязі.
Культура столиці змінилася теж –
втратила колишню вишуканість
і стала по-військовому стриманою.³

У цих змінах бачили провісників хаосу.
І дійсно,
з часом розгубленість і страждання охопили всіх.

Авжеж,
голоси обурення стали настільки гучними,
що тієї ж зими столицю перенесли назад –
туди, де вона й була.

Але всі ці розібрані доми – що було з ними?
Їх дуже складно перебудувати знов.

Кажуть,
що колись, дуже давно,
мудрі володарі правили країною
зі співчуттям до людей.
Палац свій крили простою соломою,
і навіть карнизів не підрівнювали.

Голод епохи Йова

Пізніше стався голод, що тривав два роки
і приніс невимовне горе.

Здається, це було в епоху Йова.
Так давно, що я вже забув коли.

Навесні й улітку – сонце було ярим.
Восени й узимку – урагани і повіддя.

Жахливі лиха йшли одне за одним,
доки всі посіви не загинули.

Люди орали навесні та саджали влітку.
Все без результату.

Святкування, яке приходить з урожаєм,
було втрачено.
Зробити запаси на зиму було неможливо.

Всюди, у всіх провінціях,
люди залишали доми і господарства.
Хтось тікав у гори.

Було присвячено багато молитов і ритуалів.
Все без результату.

Столиця завжди залежала від навколишніх сіл,
і коли постачання провізії припинилося,
всі втратили гідність.

Люди залишили всі надії
і почали продавати своє майно.
Не було жодного винятку.

У торгівлі, яка майже зійшла нанівець,
зерно стало коштувати дорожче за золото.

Жebraки вишиковувалися вздовж вулиць,
і скрізь було чути їхній розпач.

Цей рік закінчився жалюгідно.

Всі сподівалися,
що новий рік принесе відновлення,
але все стало тільки гірше, коли почалася чума.

Час минав, і люди помирали від голоду.
Ми почувалися як риби у висихаючій водоймі.

У капелюхах і гетрах,
вишукано одягнуті пани й пані,
ходили від будинку до будинку
та щиро просили милостиню.

Я сам бачив на власні очі,
як заморені голодом люди,
раптом просто валилися.

Висушені, заляклі тіла
були розкидані по вулицях.

Вони сповзали вздовж стін будинків.

Оскільки тіла ніхто не прибирав,
стояв жахливий сморід.

Було нестерпно дивитися на ці гниючі трупи.

Береги річки були завалені тілами.
Тому, коні і вози не могли проїхати.

Коли забракло робітників і лісорубів,
не стало навіть дров.

Втративши все інше майно,
деякі люди почали розбирати власні дома
і нести деревину на ринок.

Та, на жаль, як я чув,
цих грошей вистачало
хіба на один день їжі.

Мене засмучувало бачити дрова,
вкриті червоною фарбою,
з краплями золота й срібла.
Я розпитав довкола та дізнався,
що люди вдиралися до старих храмів
і крали статуї Будд.
Вони віддирали оздоблення
і ламали його на шматки.

Який страшний жаль –
народитися в такий
грішний час
і побачити ці жахи.

Серце розривається.

Серед закоханих пар ті, хто любив глибше,
завжди помирили першими.

Чи чоловік, чи жінка – вони жертвували собою,
віддаючи своїм коханим
ту мізерну поживу, яку мали.

Звісно, у родинах –
батьки завжди гинули першими.

Я бачив немовлят біля материнських грудей,
які не розуміли, що їхні матері вже померли.

Монах Рюґо був імператорським скарбником
та настоятелем храму Дзінсон'їн
монастиря Ніннадзі.

Йому було невимовно жаль
незліченних помираючих.

Коли він бачив когось при смерті,
то малював священний склад «А» на їхніх чолах,
щоб спрямувати їх до спасіння.⁴

У четвертий і п'ятий місяці він нарахував
сорок дві тисячі триста мертвих
на вулицях столиці.

Від Ідзьо на півночі до Кудзьо на півдні.

Від Кьоґоку на сході до Сузаку на заході.

І це число тільки за ці два місяці,
не включаючи тих, хто помер раніше чи пізніше.
Окрім того, безліч людей померли понад річкою
у передмісті Сиракава на заході від столиці.
Вздовж семи доріг, що вели до провінцій,
мертвих тіл було іще більше.

Я чув, що подібний голод був
в епоху Чошо за імператора Сутоку.
Я нічого про це не знаю.

Що я можу сказати –
у своєму житті я не бачив нічого жахливішого
за цей голод,
ані до нього, ані після.

Землетрус в епоху Генр'яку

На другий рік епохи Генр'яку
трапився великий землетрус,
небаченої сили.

Гори кришились,
наповняючи річки
уламками.

Моря здіймались,
поглинаючи сушу.

Земля розверзалася
й із нею текла вода.

Валуни зривалися
й котились у долину.

Човни безпорадно
хиталися на хвилях
край берега.

Коні на вулицях
спотикались при ходьбі.

У всій столиці не лишилося
жодного неушкодженого
храму чи пагоди.

Пил і попіл піднімався.
Дим всюди стелився.

Земля йшла хвилями,
будинки тріскалися.

Гуркіт стояв,
гучний, як грім.

Ті, хто залишились всередині,
загинули під уламками домів.
Тих, хто тікав, поглинула земля.

Не маємо крил і не можемо злетіти.
Лише дракони линуть поміж хмар.
Отже, землетрус як цей –
найстрашніше з лих.

Син чиновника, років шести-семи,
побудував собі маленьку халабуду
навколо земляного валу.

Він грався в ній,
коли вал рухнув.

Похований під уламками,
розчавлений і безформний –
його очі вискочили з очниць.

Його батьки обняли бездиханне тіло,
їхній невгамовний плач
було неможливо витримати.

Було боляче дивитися, як мужній чоловік,
охоплений горем, лишав гідність
і ридав над втратою сина.

Найгірший поштовх з часом минув,
але повторні поштовхи тривали.

Кожен із двадцяти чи тридцяти
повторних поштовхів,
у звичному часі був би моторошним сам собою.
Тільки через десять днів
інтенсивність почала зменшуватися.

По чотири по п'ять поштовхів,
потім по два по три,
і потім один поштовх
кожні декілька днів.

Це тривало десь три місяці.

Із чотирьох елементів
найчастіше вода, вогонь і повітря
приносять горе.

Лише зрідка земля чинить лихо.

В епоху Саїко був великий землетрус,
який, окрім інших руйнувань,
зніс голову Великому Будді
у храмі Тодадзі.

І все ж, цей землетрус був набагато слабший
за землетрус епохи Генр'яку.

Усі висловили жалюгідні
наміри зосередитися на Дгармі,
бо землетрус змусив
подивитись у власні серця
і побачити марноту мирських турбот.

Але минули дні, місяці і потім роки.
Ніхто не залишився усвідомленим.

Де знайти спокій?

Життя в цьому світі складне.

Як я і говорив,
люди і їхні оселі,
порожні й непостійні.

Очікування посади і статусу
приносять безліч турбот і тривоги.

Незначна людина,
яка живе в тіні сильних світу цього,
не може виявити радість, коли радіє,
чи плакати, коли сумує, —
вона не діє вільно.

Мов горобець біля гнізда яструба,
вона трясеться від страху.

Бідна людина, що живе в тіні багатих:
її бідність приносить сором.

Вранці чи вночі,
коли вона приходить і відходить,
вона мусить бути запобігливою.

Коли вона бачить, як рідні чи прислуга
заздрять багатим сусідам,
а ті зневажають їх —
вона не знаходить спокою.

Коли живеш в людному місці,
нема куди тікати від пожежі.

Коли живеш на околиці,
важко кудись добиратися
і є небезпека злодіїв.

Ті, хто має владу, – жадібні!
З тих, хто живе осторонь, глузують.

Ті, хто має достаток, мають багато страху.
Все, що мають бідні, – це гіркота буття.

Коли хтось покладається на інших –
стає залежним.

Коли хтось дбає про інших –
стає прив'язаним.

Де знайти спокій?

Коли хтось
підлаштовується до мирських очікувань –
неодмінно страждатиме.

Тих, хто не підлаштовується, –
вважають божевільними.

І я питаю себе:

де в цьому світі жити і як?

Де знайти відпочинок

і спокій у власному серці?

Полишаючи світ

Довгий час я жив і працював
у господарстві моєї бабусі з боку батька.⁵

Коли вона померла, сімейні зв'язки розірвалися
і моє життя почало занепадати.

Хоча це місце було наповнене спогадами,
я мусив його залишити.

Зрештою, десь у тридцять років
я обрав своїм домом маленьку хатку.

Хоча вона була в десять разів менша,
ніж дім, в якому я народився,
мені було достатньо місця.

Вона була трохи більша, ніж халупа.
Це не було повноцінним будинком.

Стіни були із глини. Воріт не було.

Я використовував стовпи із бамбука
щоб спорудити навіс для воза.

Коли дув вітер, коли падав сніг,
вся ця конструкція здавалася дуже хиткою.

Річка була поруч
і повені були постійною загрозою.
Також бували злодії.

Я прожив понад тридцять років
з серцем, важким від турбот
цього недоброго світу.

Весь той час я усвідомлював
скоротечність благих умов.

Потім, в п'ятдесяту весну,
я полишив дім
і повернувся спиною до світу.

Врешті, в мене не було ні дружини, ні дітей.
Нічого, що могло би тримати мене.

Я не мав ні посади, ні прибутку.
Жодних мирських прив'язок.

Наступні п'ять весен і осеней
я взяв прихисток в хмарах гори Огара.

«Амітабга»

На фото зображена статуя Будди Амітабги в ретритному центрі *Garchen Buddhist Institute*.

Камо но Тьомей був практиком буддизму Чистих Земель – школи, що зосереджується на зреченні і відданості Будді Амітабзі. Її послідовники вірять: якщо постійно повертати розум до нього і повторювати ім'я Будди, можна переродитися в Чистій Землі Блаженства – місці без страждання, найкраще пристосованому для практики. Амітабга пов'язаний із західним напрямком, тому автор під час практики повертається обличчям туди.

Будда Амітабга важливий і для сучасних буддистів – вісім століть по тому.

Моя маленька хатинка

Коли мені виповнилося шістдесят років –
росинка мого життя почала щезати –
я збудував собі хатинку, мій останній прихисток.

Як лісоруб, що будує тимчасовий шалаш.
Як старий шовкопряд,
що пряде свій останній кокон.

Моя нова хатинка
не була й у сто разів менша за попередню.

Чим я старше, тим менше моя оселя.

Ця хатинка унікальна: ходзьо,
що означає будинок три на три метри,
не більше двох метрів у висоту.

Я збудував її на випадковому місці,
не претендуючи на власність землі.

Я спорудив її просто –
скріпив стики металевими скобами.
Таким чином я легко можу перевезти хатинку,
якщо мені доведеться кудись переїжджати.

Перебудувати знов також не буде важко.
Вся конструкція вміщається у два вози,
і заплатити треба буде лише візникам.

Я заховав себе глибоко в горбах Гіно.

Уздовж південної стіни моєї хатинки,
я спорудив тимчасовий навіс
та бамбуковий настил.

На заході я поставив вітвар.
Я повісив зображення Амитабги на західній стіні.⁶
Коли вечірнє світло заливає хатинку,
чоло Амитабги сяє теплими променями.

На дверцятах вітваря
зображення бодгісатв
Самантабгадри і Ачали.⁷

В північній частині на антресолі я поставив
три чи чотири обтягнуті шкірою кошики.

В них я тримаю свої книжки з поезією і нотами,
а також різні тексти,
такі як «Основи переродження у Чистих Землях»
Ґеншина.

Поруч – люшня та японська цитра –
розбірні для компактності.

На сході я поклав сушену папороть
в якості ліжка.

Далі на східній стіні відкривається вікно,
під ним невеличкий відкидний стіл для письма.

Навколо подушки – вогнище.

Там я палю хмиз.

На північ від хатинки
я обгородив маленьку ділянку
низеньким живоплотом.
На ній я вирощую лікарські трави.

Така моя тимчасова оселя в цьому світі.

На південь від хатинки
труба подає воду в кам'яну чашу.

Ліси навколо дають вдосталь дров.

Ці горби називаються Тояма.

Долина внизу заросла лісами,
але на заході, в напрямку,
куди я повертаю обличчя під час практики,
я маю ясний краєвид.

Навесні,
я бачу як цвітуть квіти гліцинії,
пурпурні, як хмари Чистих Земель Заходу.

Влітку,
кування зозуль направляє мою увагу
до гірського перевалу,
що нагадує мені про смерть.

Восени,
на заході сонця плач цикад заповнює мій слух.
Вони оплакують цей ефемерний світ.

Взимку,
сніг покриває землю.
Він накопичується, а потім тане.
Саме як кармічні перешкоди та їхнє очищення.

Коли в мене немає настрою
співати молитви і читати сутри –
я відпочиваю.

Я можу дозволити собі бути лінивим:
ніхто не зупинить мене.
Жодних друзів, які могли б мене засудити.

Хоча я не взяв обітницю мовчання,
те, що я на самоті,
означає, що мені немає нічого сказати.

Нескладно тримати святі обітниці,
коли так мало можливості їх порушити.

Коли вранці мене наповнює відчуття туги,
як у вірші «Білі Хвили за Кормою» –
я сідаю дивитися,
як човни плывуть по річці біля Оканоя,
і пишу в стилі Маншамі.

Коли ввечері дує сильний вітер
і змушує листя дерев кацура танцювати,
я думаю про річку Сюньян
і граю на лютні в стилі Мінамото но Цуненобу.⁸

Коли мені хочеться,
я граю «Пісню Осіннього Повіву»
для вітру поміж сосен,
чи «Течію Води» для бульбашок в потоці.

Я не вмілий музикант,
але я не граю,
щоб втішити слух інших.

Я граю і співаю один,
наповнюючи лише своє серце.

Моє безтурботне життя

Є ще одна хатинка у підніжжі гори –
це дім лісоруба.

Іноді його син приходять до мене.

Буває, немає чим зайнятися,
і ми йдемо на прогулянку.

Йому шістнадцять, мені шістдесят.

Хоча різниця у віці велика,
ми маємо спільні радощі.

Ми витягуємо стебла ковили
і збираємо польові квіти.

Громадимо бруньки ямсу
і щиплемо водяну петрушку.

Чи спускаємося до залитого поля,
збираємо рисові колоски
і надаємо їм різних форм.

Коли погода ясна,
ми здираємося на вершину пагорба
і дивимося на небо
над моїм колишнім домом.

Звідси можна бачити гору Карата,
села Фушімі, Тоба і Хацукаші.

Ніхто не здатний затьмарити нашу радість,
бо ніхто не володіє красою цих місць.

Якщо в нас є сили,
якщо хочемо пригоди десь далеко,
ми мандруємо на схід через пагорби.
Ми проходимо Суіяму, Касаторі й Ішиму,
щоб зробити офіру в храмі Ішіяма-Дера.

Або перетинаємо поля Авазу,
щоб відвідати будинок
поважного Семімару.

Іноді ми переходимо через ріку Танакамі,
щоб віддати шану на могилі Сарумаро.

Коли ми повертаємося додому,
ми милуємося квітами сакури
чи барвами осіннього листя,
залежно від пори року.

Ми ламаємо молоді пагони папороті⁹
і збираємо горіхи –
щоб піднести Буддам або для себе.

Коли ніч тиха,
я думаю про тих, хто відійшов,
під лункий хор мавп
з мокрими від сліз рукавами.

Світлячки у кущах
нагадують мені самотні рибальські вогники
з острова Макіношіма.

Дощ на світанку,
ніби буря, що зриває листя.

Туркотіння рудих фазанів
нагадує мені голоси моїх мами й тата.

Коли гірський олень
підходить до мене без страху,
я розумію, наскільки далеко я відійшов від світу.

Жаринки, які я ворушу у вогні, –
це мої друзі.

Вони, як захід сонця,
провіщають сутінки мого життя.

Гори можуть бути грізними,
але мені подобається ухкання сов.

Кожна пора року чарівна по-своєму.

Коли я сюди приїхав,
я не планував залишатися надовго.

І ось минуло вже п'ять років,
а я все ще тут.

Ця занепала тимчасова оселя
стала моїм домом.

У стрісі – загниле листя.
Весь дах покритися мохом.

Іноді до мене доходять звістки зі столиці.
Поки я був тут, у пагорбах,
багато вельможних панів загинуло.

Серед людей нижчого стану –
просто неможливо порахувати померлих.

Скільки домів було знищено
лише від неспинних пожеж!

А тут нічого не трапляється –
в моїй тимчасовій хатинці.

Попри те, яка вона мала,
у ній достатньо місця,
щоб спати вночі
і сидіти вдень –
задосить для однієї людини.

Рак-самітник вибирає собі маленьку мушлю,
бо дуже добре знає себе.

Скопа живе на скелястому березі,
бо боїться людського світу.

Саме так і я:
я знаю себе
і я знаю світ.

Я не бажаю нічого
і не підлаштовуюся під очікування.

Тиша – це все, чого я хочу.
Не мати турбот – це достатнє для мене щастя.

Люди в цьому світі не будують будинки
під свої потреби.

Вони будують для дружин, дітей, прислуги.

Дехто будує,
щоб вразити своїх друзів і знайомих,
або щоб дати притулок панам і вчителям.

Звичайно, дехто будує будинки,
щоб тримати там свій скарб:
коней і волів.

Я збудував оселю лише для себе.

Ви можете запитати себе, чому.

Але у світу є свій шлях.

В мене – мій.

В мене немає супутника чи слуги.

Якщо б я збудував собі хатинку побільше,
кого би я в ній привітав?

З ким би я її розділив?

Опора на себе

Люди цінують у своїх друзях багатство та приємне спілкування.

Щире співчуття і чесність — не надто.

Тоді чому б натомість не подружитися з музикою та природою, з місяцем та квітами?

Прислугу турбують тільки нагороди й покарання.
Вона лише шукає щедрих милостей.

Моє тіло – сукупність дрібних частинок,
і хоча воно ненадійне й тимчасове,
я не ховаюся в марній бездіяльності.

Якщо треба щось зробити,
чому б не бути слугою самому собі?

Звичайно, для цього треба докласти зусиль,
але це краще, ніж бути комусь зобов'язаним.

Якщо треба кудись потрапити – я йду пішки.
Звісно, це може бути важко,
але не настільки важко,
як постійно турбуватися
про коня чи про волів та віз.

Моє тіло існує для двох речей:
мої руки – щоб працювати,
мої ноги – щоб рухатися в просторі.

Я знаю свої межі:
я відпочиваю – коли мені треба,
і працюю знову – коли хочу.

Я навантажую себе, але не до краю.

Тому навіть коли я втомлений –
я в спокої.

Завжди ходжу,
завжди працюю –
розвиваю міцність духу.

Навіщо відпочивати, коли це не треба?

Це гріх – завдавати іншим клопотів і страждань.

Хіба не краще
спрямовувати енергію
на щось інше?

Простота

Той самий принцип опори на себе
я застосовую до їжі та одягу.

Я обходжуся тільки тим, що можу здобути сам.
Мій одяг – грубі тканини з волокон гліцинії.
Ковдра зроблена з конопель.

Ніжні пагони з полів та ягоди з пагорбів –
уся пожива, яка мені потрібна.

Те як я виглядаю не має значення,
бо я не перетинаюся з людьми.

Чим простіша моя їжа,
тим краще вона смакує.

Звісно, я не знаю, як воно у тих,
хто насолоджується багатством.

Я лише порівнюю
своє нинішнє та колишнє життя.

Покинути світ, відкинути турботи плоті –
це жити без гіркоти і страху.

Я віддаю своє життя милості небес
не маючи жалю і туги.

Я бачу своє тіло ніби хмару, що пливе по небу –
не чіпляюся за нього і не відрікаюся.

Я знаходжу незрівнянну радість
у тому, щоб спочити головою на подушці.

Дивитися на красу навколо —
це є задоволення.

Самотнє життя

Три сфери буття:

Минуле, теперішнє і майбутнє –
поєднуються в моєму серці.

Воли та коні, палаци та маєтки –
якщо серце не знає спокою,
мирське багатство не приносить задоволення.

Я люблю свою самотню оселю,
цю просту маленьку хатинку.

Іноді я навідуюся до столиці.
Там я соромлюся того, що виглядаю як жебрак.

Але коли я повертаюся додому,
мені жаль тих, хто залишився
прив'язаним до світу.

Якщо ви сумніваєтеся в моїй щирості,
подумайте про птаха та рибу.

Ніхто не ставить під сумнів
любов птаха до лісу,
не маючи досвіду того, як птах відчуває ліс.

І ніхто не ставить під сумнів
любов риби до води,
не маючи досвіду того, як риба відчуває воду.

Так і з самотою:

як можна зрозуміти мою любов до самоти,
не маючи досвіду самотнього життя?

Спадний місяць

Місяць мого життя спадає,
м'яко опускається за пагорби.

Будь-якої миті
я можу відійти
до ріки Вічності.

У чому користь
усіх цих роздумів?

Будда вчив неприв'язаності.
Отже,
сама моя любов до ретритної хатинки —
це прив'язаність.

Мені більше не варто
записувати марні думки.

Досвітня тиша

У досвітній тиші
я розмірковую.

Я ставлю собі питання:

Ти покинув світ
і пішов у ліс,
щоб заспокоїти розум
і слідувати Шляхом.

Але, хоч зовні ти виглядаєш як йогін,
серце твоє чорне від отрут.

Ти збудував собі оселю
як у Вімалакірті.

Але практика твоя
слабша, ніж у Чандапандаки.¹⁰

Хіба тебе не хвилює
твоя темна карма?

І хіба твій концептуальний розум
не доводить тебе до божевілля?

Ці питання не мають відповіді.

Натомість я просто співаю хвалу Амітабзі.

І потім —
тиша.

Написано монахом Рен'їном
у хатинці біля Тоями,
приблизно в останній день третього місяця
другого року
епохи Кенр'яку.

Примітки

1.

*«Це було в двадцять восьмий день,
у четвертий місяць,
на третій рік епохи Анґен.»*

В Японії час рахували епохами (нен-го) – періодами від кількох місяців до кількох десятиліть. Нову епоху оголошували зі сходженням імператора, а також після лихих знамень чи стихійних лих: вважалося, що зміна назви принесе оновлення.

Анґен тривала з 1175 до 1177 року. Третього її року, про який пише Тьомей, пожежа знищила третину столиці. Далі – смерч, голод, землетрус, перенесення столиці, війна Генпей (1180–1185) між Тайра і Мінамото. Назви епох змінюються – Анґен, Джішо, Йова, Ґен'яку – але оновлення не приносить жодна.

Глибше розпадався весь лад тогочасного життя. Епоха Хейан (794–1185) – чотири століття правління придворної аристократії; життя оберталось навколо столичного палацу, поезії, церемоній, естетичних тонкощів. Цей світ доживав останні роки. На зміну йшла інша Японія – військова, провінційна, з самураями як новою панівною верствою. Після перемоги Мінамото у війні Генпей запанував сьоґунат – військове правління, що тривало майже сім століть.

Тьомей жив на цьому зламі. Те, що ми бачимо як чіткий історичний рубіж, він проживав щодня: світ, у якому він народився і виріс, руйнувався на очах. Звідси наскрізне відчуття непостійності. Він пише понад сорок років по тому, але описує пережите: застав ці події юнаком і зрілим чоловіком, бачив згарища і трупи на вулицях.

2.

*«Імператорський палац, схований у горах,
нагадував старовинний стиль Маро
з усім шармом провінційної простоти.»*

«Стиль Маро» (Кі-но-Маро-доно) – тимчасова резиденція з неотесаних колод, нашвидку зведена на Кюсю 661 року. Це насмішка, захована під компліментом.

Він має на увазі, що це зруб із нетесаних колод, а не палац.

3.

*«Ті, кому по чину належало їздити
у розкішних возах уздовж проспектів,
почали їздити верхи.*

*Ті, хто раніше носив
витончені придворні шати,
тепер були в простому одязі.*

*Культура столиці змінилася теж –
втратила колишню вишуканість
і стала по-військовому стриманою.»*

Тут Тьомей описує не моду, а тривожні знамення. В епоху Хейан вигляд і пересування знаті регулював детальний етикет. Волоний візок (гіс-ся) був ознакою аристократичного статусу – повільний, церемоніальний, лише для рівних столичних вулиць.

Кінь і простий одяг означали інше – підготовку до війни. Кінь давав рухливість, простий одяг був похідним вбранням.

У шостому місяці того самого 1180 року, коли переносили столицю, принц Мочіхіто закликав до зброї проти Тайра. Почалася війна Генпей (1180–1185). Тайра, які й перенесли столицю до Фукухари, програли їй; запанував сьогунат Камакура.

Тьомей пише про 1180 рік з відстані тридцяти років, коли наслідки вже відомі.

4.

*«Коли він бачив когось при смерті,
то малював священний склад «А» на їхніх чолах,
щоб спрямувати їх до спасіння.»*

Склад «А» (अ) – перший знак санскритського письма.

Монах Рюґо був практиком школи Шінґон, японської ваджраяни. У Шінґон і ширше у ваджраяні склад «А» має особливе значення: вважається, що це звук природи реальності. Рюґо писав його на чолах померлих, щоб установити для них зв'язок з Дгармою.

5.

*«Довгий час я жив і працював
у господарстві моєї бабусі з боку батька.»*

У цій главі Камо но Тьомей посилається на свої кар'єрні невдачі.

Він народився в Кьото 1155 року в родині шінтоїстського священника Каноучі-но-Тадану, голови храму Шімоґамо – одного з найдавніших і найшанованіших святилиць столиці. Посада була спадкова, і Тьомей зростав з очікуванням, що успадкує батькове місце.

Батько помер, коли Тьомей був ще молодий, і головою храму призначили далекого родича. Тьомей став відомим поетом, увійшов до кола придворних літераторів, отримав призначення в Імператорське поетичне бюро. У 1204 році звільнилася священницька посада у спорідненому храмі Тадасу; відрекomenдований імператором, Тьомей міг повернутися до жрецької кар'єри, але призначення знову зірвали родинні інтриги.

Більше він не намагався нічого змінити. Невдовзі прийняв буддистський постриг під чернечим іменем Рен-ін. Спершу оселився в горах Огара на північ від Кьото, потім перебрався в Гіно – південно-східні передгір'я столиці, де власноруч збудував маленьку хатинку. Там 1212 року, у шістьдесят років, написав цей текст за чотири роки до смерті.

6.

«На заході я поставив вівар.

Я повісив зображення Амитабги на західній стіні.»

Амитабга («Безмежне Світло», яп. Аміда) – Будда заходу, володар Чистої Землі (санскр. Сукхаваті, яп. Дзьодо). За його обітом кожен, хто з вірою закличе його ім'я, переродиться в Чистій Землі – світі без страждань, де умови для пробудження ідеальні.

Віра в Амитабгу – основа японського буддизму Чистої Землі. Тьомей був практиком цієї школи, тож напрямок заходу й образ Амитабги мають для нього особливе значення. Туди він поставив вівар, туди повертається обличчям, коли практикує; квіти гліцинії пурпуровим кольором нагадують йому Чисту Землю Сукхаваті.

За традицією Чистої Землі, у мить смерті Амитабга сходить із заходу на пурпуровій хмарі з бодгісатвами, щоб провести вмирущого в Сукхаваті (видіння райго).

7.

*«На дверцятах вівтаря
зображення бодгісатв
Самантабгадри і Ачали.»*

Самантабгадра («Цілковито Доброчесний», яп. Фуген) – бодгісатва практики й діяння. Якщо Манджушрі уособлює мудрість, то Самантабгадра – її здійснення. У Лотосовій сутрі він з'являється на білому слоні з шістьма бивнями й обіцяє захист тим, хто береже сутру; так його зазвичай і зображають.

Ачала («Незрушний», яп. Фудо Мьоо) – гнівне божество, один з П'яти Царів Мудрості езотеричного буддизму. Зображають його грізним: меч у правій руці розрубує невігластво, петля в лівій зв'язує пристрасті, за спиною палає полум'я. Його гнів спрямований на перешкоди до пробудження – невігластво, страх, прив'язаності.

Разом вони складають пару: миролюбний бодгісатва доброчесності й гнівний захисник, що усуває перешкоди.

8.

*«Поруч – лютня та японська цитра –
розбірні для компактності.*

...

Пишу в стилі Маншамі.

...

*я думаю про річку Сюньян
і граю на лютні в стилі Мінамото но Цуненобу.»*

У хатинку Тьомей бере два інструменти: біва (лютня) і кото (японська цитра). Обидва пов'язані з аристократичною культурою Хейан і вимагають довгого вишколу.

Граючи на них, він порівнює себе з трьома поетами-музикантами:

- **Маншамі** (Самі Мансей, VIII ст.) – монах і поет, автор танки, де життя порівнюється з білою пінною стежкою за човном. Дивлячись на човни на ріці, Тьомей складає вірші «у стилі Маншамі».
- **Мінамото но Цуненобу** (1016–1097) – придворний поет і майстер лютні. Граючи «у стилі Цуненобу» під шум листя в кленах, Тьомей згадує «Пісню про лютню» Бай Цзюї.
- **Бай Цзюї** (772–846) – один з найбільших китайських поетів епохи Тан. Його «Пісня про лютню» розповідає про зустріч поета з музиканткою на ріці Сюньян.

9.

«... щиплемо ковилу ... бруньки ямсу ... водяну петрушку ... пагони папороті ...»

Рослини, які Тьомей збирає з хлопчиком, – класична японська «гірська зеленина» (сансай), весняна й осіння їжа гірських мешканців:

- **Ковила** (цубана) – молоді пагони чігая (*Imperata cylindrica*). Діти висмикували солодкі серцевини.
- **Польові квіти** (іванасі) – гірська повзуча рослина (*Epigaea asiatica*).
- **Бруньки ямсу** (мукаґо) – повітряні бульбочки японського ямсу (*Dioscorea japonica*) з пазух листя. Осіння їжа, з якої готують мукаґо-ґохан – рис із бульбочками.
- **Водяна петрушка** (сері, *Oenanthe javanica*) – одна із «семи весняних трав» (хару-но-нанакуса), які їдять на сьомий день нового року.
- **Пагони папороті** (варабі) – молоді закручені пагони папороті-орляка (*Pteridium aquilinum*). Збирають до розпускання листків, обробляють від гіркоти, додають до супів і рису.

10.

*«Ти збудував собі оселю
як у Вімалакірті.*

*Але практика твоя
слабша, ніж у Чандапандаки.»*

Вімалакірті («Бездоганна Слава», яп. Юіма) – головна постать однойменної сутри, одного з впливових текстів Махаяни. Він не монах, а заможний мирянин з міста Вайшалі: одружений, з дітьми, веде справи. Але мудрістю перевершує найвидатніших учнів Будди. Ключовий епізод: до його кімнати приходять понад тридцять тисяч бодгісатв із небесних світів, і кімната вміщує їх усіх, не розширюючись. Розмір кімнати – три на три метри; звідси й образ хатинки, до якої Тьомей рівняє свою.

Чандапандака – учень Будди, відомий тупістю: не міг завчити й рядка вчення. Будда дав йому просту практику – підмітати, повторюючи «витираю пил, витираю бруд», – і так Чандапандака досягнув архатства.

Зміст

Пролог	1
Пожежа в епоху Анґен	5
Смерч в епоху Джішо	11
Перенесення столиці	15
Голод епохи Йова	23
Землетрус в епоху Ґенр'яку	33
Де знайти спокій?	41
Полишаючи світ	47
Моя маленька хатинка	53
Моє безтурботне життя	63
Опора на себе	73
Простота	77
Самотнє життя	81
Спадний місяць	85
Досвітня тиша	87

